

PERSONALIJS

PILYPO RUIGIO DAINOS

AMBRAZIEJUS JONYNAS

Bene pagrindinis tautosakos mokslo istoriografijos uždavinys yra parodyti, jog folkloras glaudžiai susijęs su žmogumi, užima vietą tiesioginėje jo buities aplinkoje. Tą lyg susitarę tvirtina teoriniai svarstymai, turimi istoriniai šaltiniai. Juk daina ar pasaka praeity skambėjo garsiau nei meno žodis dabarty. Daina, pasaka atskleidė laukų artojo gyvenimą, gamtos reiškinių suvokimą, skelbė jo idealus, troškimus, viltis, žodžiu, gyvenimo filosofiją. Vien mėginimas šituos dalykus aiškinti pats savaime jau yra reikšmingas.

Folkloristikos kaip istoriškai įprasmintos, apibendrintai faktais pamatuotos liaudies kūrybos įvertinimo sistemos dar neturime. Skaudu pasakyti, bet nesąžininga nutylėti, jog ne viena mūsų jaunimo karta apie visos lietuvių tautos kultūrą gimnazijose buvo mokoma iš vadovėlių, kuriuose žinios apie ją sumontuotos iš kitų tautų folkloristikos teiginių ir savosios liaudies poetinei kūrybai ne visada būdingų pavyzdžių kratinio. Aukštoji mokykla pažengė ne ką toliau. O juk jau daugelis amžių praėjo nuo senųjų lotynų pasakytos išminties, skelbiančios, kad praeities nepažįstantiems žmonėms nelengva išbristi iš vaiko amžiaus.

Didelis, visą kraštą apimantis nacionalinis reiškinys, koks yra tautosakos rinkimas, publikavimas, jos įtraukimas į raštus, negali atsirasti, išsilaikyti ir plėstis, jeigu nekyla iš savos tautos gyvenimo, žmonių poreikių. Kitų šalių bei tautų kad ir labai įžymūs kultūros ar mokslo veikėjai minėtiems procesams gali tik padėti, juos paskatinti.

Didijį nacionalinį savo turtą puoselėti turime patys. Į ką gi privalome atsiremti, kurdami save ir savo valstybę? Kas dedasi atitrūkus nuo savos, šimtmečius kurtos moralinės atramos, skaitome laikraščiuose. Tai liudija visiems suprantami dalykai. Akis bado pasmerkimų rašinėjimai prieš suimtuosius, bendradarbius... „šviesiais laikais“, bankų apvaginėjimai, žmonių šaudymas, lavonų užkasinėjimas tvartuose... šiomis dienomis.

Žiūrint atgal į lietuvių folkloristikos kelią, matyti, jog vienas centrinių klausimų yra liaudies poetinės kūrybos vietos nustatymas lietuvių tautos kultūros bei mokslo istorijoje, literatūrologijoje. Mūsų tautosakos mokslo kelias eina nuo folkloro kaip žmonių kasdieninės buities fakto konstatavimo

ligi didžiulės idėjinės-meninės ir pažintinės jo reikšmės išaukštinimo. Galbūt pagrindinė priežastis, ribojusi sprendimus apie lietuvių liaudies poeziją, buvo nedidelis panaudoti prieinamų užrašymų kiekis, be to, bendra humanitarinės kultūros – istorijos mokslo, kalbotyros, literatūrologijos – padėtis.

Istorinės žinios liudija, kad liaudies kūryba yra vienas didžiausių turtų, kokių sukūrė ir išsaugojo lietuvių tauta. Ne viena Europos šalis mus dominančiu laikotarpiu šitai jau buvo suvokusi. Turint tai galvoje, atėjo metas pabandyti Pil. Ruigį susieti su kitų jo epochos kraštų ideologinės-visuomeninės minties poslinkiais traktuojant paprastų žmonių kūrybą. Patriarchališkai ir švietėjiškai suvokiamas tiesas jau klibino tuometinė dabartis ateities perspektyvoje. Su kitur šioje srityje besidarbavusiųjų triūso rezultatais negalėjo nesusipažinti lietuviškoje dirvoje plušėję šviesuoliai. Suprantama, dėti lygybės ženklą tarp tautinių aspiracijų negalima. Bendrus bruožus būtų galima nupasakoti taip.

Nuo seno, o nuo XVI a. visai apčiuopiamai Lietuva, jos žmonės, iki krikščioniškoji valstietijos kultūra domino lenkus (plg. Stanisław Świrko parašytą skyrių „Litwa i Białoruś“ knygoje „Dzieje folklorystiki polskiej“⁽¹⁾).

Lenkų raštija dideliame jų kalbos ir kultūros vyravimo areale nors etninių savitumų ir neniekino, tačiau lietuvių valstiečio baudžiauninko dainuojamąją kūrybą jungė į bendrą savosios nacionalinės poezijos srautą. Į lenkų liaudies kultūros įprasminimą jie taip pat įtraukė mintį apie etninį Lietuvos plotą.

Rusų folkloristikos raida XVIII–XIX a. yra glaudžiai sutapusi su istorija literatūros, nes ji tenai buvo jau turtinga.

Lietuvių tautosakos mokslo ištakų, fragmentiškų užuominų apie etninę lietuvių kultūrą privalu ieškoti santyky su vokiečių literatūra bei apskritai kultūra. Prūsijoje gyveno nemažai prūsų, kurių įpėdiniai kėlė valdžiai įvairių reikalavimų. Tai kas gi dėjosi tose teritorijose, kur gyveno lietuvių? Ne vienas lietuvių ir vokiečių istorinio likimo momentas turi analogijų.

Lietuvių ir vokiečių tautos gyveno ne vienoje valstybėje. Abi tautos vienijo jų kalbos. Kiekvienos tautos gyvenime kalba kaip viena pagrindinių ja kalbančiųjų dvasios reiškėjų, savosios tautos papročiai su ilgaamže jų patirtimi užima pastebimą vietą. Be to, vokiečiai nacionalinės savo kultūros svoriu įtapo į Vakarų Europos filosofinę mintį.

***

XVIII a. atnešė tuomet naują požiūrį į etninę kultūrą apskritai ir pirmiausia į paprasto žmogaus dainą. Europoje susiklostė tokios sąlygos, kad kultūrininkai, ieškodami atramos savo svarstymams, akis ėmė kreipti į valstiečius, o ne į aukštuosius sluoksnius. Toli gražu nedeklaruojant tiesioginio ryšio ar chronologinio nuoseklumo, privalu neužmiršti, jog pripažinimo sulaukė švietėjų ir klasicistinės estetikos atsainiai vertinta liaudis. Stiprėjęs romantizmas klibino ligi tol vyravusias pažiūras. Romantizmas nežinojo „romantiškesnės“ poezijos kaip liaudies daina ir kita jos kūryba – pasaka, apeigos, papročiai... Johanas Gotfrydas Herderis (1744–1803), „vokiečių filosofijos Gėtė“, tai vadino „gamtos poezija“ („Naturpoesia“). O gamta buvo prilyginama pačiam

Dievui. Keitėsi vertinimas paprasto žmogaus, kuriam dėmesio jau buvo suteikiusi Antika, apipynusi jį gausybe nuostabių mitų. Su enciklopedistais ryšius nutraukęs garsusis Žanas Žakas Ruso (Rousseau, 1712–1778) savo „laukinį“, liaudies žmogų, tapatino su valstiečiu, vilkusiū primityvų, varganą gyvenimą, laikė jį prisirišusiu prie gamtos, dėl to išskirtinai dorovingu. O tokio „laukinio“ dvasinė būseną buvo dorumo idealas, nes jis gyveno aplinkoje, į kurią, išsigelbėjimo ieškodamas įžymusis rašytojas bei pedagogas šaukė visus. Ž. Ž. Ruso tikėjo, jog blogų, beprasmių papročių liaudyje nėra. Jis lyg advokatas gynė beraštį ir jo kūrybą, papročius, tikėjimą stebuklais, vaiduokliais... Platus liaudiškumo suvokimas buvo vienas XVIII a. kultūrinio gyvenimo bruožų, akcentuojamų garsiausių Europos protų.

Ypač vertinta kalba, be kitų motyvų, ir dėl jos, pasakytume, mokslinės bei visuomeninės vertės. Juk jau esame nurodę, kad vokiečius, susiskaldžiusius į kelias valstybes, suvienijo kalba. Lietuviškai kalbėjo ir mažlietuviai, ir didlietuviai. Kalba atvėrė duris į raštus liaudies poetinei kūrybai. Kaip čia neprisiminsi didžiojo J. V. Gėtės minties, tiesa, pasakytos vėliau, susirašinėjant su L. Rėza dėl pastarojo rinkinio. Apie liaudies dainos poetinę vertę J. V. Gėtė samprotavo: „Vienas pats galvodamas, labai dažnai stebiuosi, kodėl taip gėrimasi liaudies dainomis. Kodėl taip aukštai jos keliamos. Tėra viena poezija, grynoji, tikroji; visa kita – tik panašumas ir regimybė. Poeto talentas lygiai suteiktas valstiečiui, kaip ir didikui; viskas priklausė tik nuo to, ar kuriantysis sugeba pajusti savo būseną ir ją su orumu išreikšti, ir juk paprasčiausi santykiai šiuo atžvilgiu teikia didžiausią pirmenybę... <...> Poeto dovana kur kas dažnesnė, negu kad tikima; bet ar jis tikrai yra poetas, aiškiausiai rodo tokie proginiai ir būsenos eilėraščiai: pirmasis suvokia praslėnkantį akimirksnį, antrasis nuolankiai pasitenkina siaura erdve ir žaidžia joje neišaiškinamomis sąlygomis“².

Bendra istorinės epochos atmosfera negalėjo nedaryti įtakos Pil. Ruigiu. Kita vertus, Lietuvos gyvenimas buvo pripildytas savito konkretaus turinio.

***

Didžiulį vaidmenį liaudies meninio žodžio išpopuliarėjime, sulaukusiam pritarimo visoje Europoje, XVIII a. suvaidino Anglija. Po ligi tol viešpatavusio puritonizmo, perdėto papročių griežtumo, niekinant aristokratinį gyvenimą, akys nukrypo į paprastą žmogų. Žavėjimąsi italų ir prancūzų poezija keitė prastuolio eilės: baladės, dainos. 1760 m. pasirodė tariamai XII–XVI a. rankraščiuose rasti „Senovės poezijos fragmentai, surinkti Škotijos kalnyne ir išversti iš gelų kalbos“ („Fragments of Ancient Poetry collected in the Highlands of Scotland and translated from the Gaelic or Erse language“; gelų-airių, keltų, škotų šeimos kalba – kalbėta Škotijos kalnuose). Kokia svaiginanti gali būti iš amžių glūdumos einanti kūryba, liudijanti senovinio žmogaus idėjas, jo religiją, papročius, kūrybą, rodo mistifikacija apie Osianą, legendinį herojų dainių, tariamai gyvenusį III a. Pietų Airijoje. Anglų poetas Džeimsas Makfersonas (1736–1796), naudodamasis airių bei škotų liaudies poezija, sukūrė ir prasimanytam Osianui priskyrė sentimentalių poemų. Dž. Makfersonas teigė, jog tai išvertęs nežinomas asmuo po Osiano

mirties iš gelų kalbos į anglų kalbą. O iš tikrųjų tai buvo sąmoningas klaidinimas, paplitęs ir kituose Europos kraštuose. Vokietijoje juo nuoširdžiai tikėjo J. G. Herderis. Folkloristas reikšmingame darbe „Ištrauka iš susirašinėjimo apie Osianą ir senovinių tautų dainas“ („Auszug aus einens Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker“) jis rašo: „Norėčiau jums priminti, kad Osiano eilės – dainos yra neišsimokslinusios jausmingos liaudies dainos, kurios žodinėje mūsų tėvų tradicijoje buvo taip ilgai dainuojamos...“³ „Osiano“ įtaka buvo didžiulė. Duoklę jam atidavė Džordžas Baiornas (1788–1824), Gavrila Deržavinas (1745–1816), Johanas Volfgangas Gėtė (1749–1832), jaunas Aleksandras Puškinas (1799–1837) ir kt.

Tokiame toli gražu neišsamiai nubrėžtame Europos kultūros įvairavime, visuomeninėms ir kultūrinėms pažiūroms nevengiant paprasto žmogaus dvasinio pasaulio suvokimo, suprantamesnis pasidaro ir Pilypas Ruigys, nors dainas paskelbti jį paskatino kitų sąlygų, kitų aplinkybių, kitos kultūrinės aplinkos formuojami motyvai.

***

Susidomėjimas lietuvių tautosaka yra neatsiejamai susijęs su lietuvių kalbos reikšme. Pačioje XVIII a. pradžioje Mažojoje Lietuvoje prasidėjo svarstymai, kokia kalba su liaudimi kalbėti bei jai skirtus raštus, visų pirma religinę literatūrą leisti.

Lietuvių kalbos gryninimo mintį inicijavo Gumbinėje (dabar Gusevas) 1672–1708 m. kunigavęs evangelikų liuteronų kunigas Mykolas Mėrlinas (Michael Mörlin, 1641–1708). M. Mėrlinas 1706 m. Karaliaučiuje lotynų ir vokiečių kalbomis išleido nedidelę 24 psl. knygelę „Apie pagrindinį lietuvių kalbos principą“ („...Über das *principium primum* In lingua Lithvanica...“). Ligi Antrojo pasaulinio karo veikalėlis buvo Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje. Dabar jo likimas nežinomas. Kalbininkas Petras Jonikas mokslo žurnalo „Archivum Philologicum“ 6 (1937 m.) tome yra jį atpasakojęs (p. 74–83). M. Mėrlinas teigė, jog su lietuviais būtina kalbėti taip, kaip jie patys šneka („Mit den Littauen musz man reden leibhaftig / wie Sie reden“). Raginama nevertoti svetimybių, naujadarų, tarmybių, daugiareikšmių žodžių. Pagrindiniu lietuvių kalbos šaltiniu laikoma tautosaka, visų pirma „lietuvių mergaičių dainos“. Tokiu būdu įvertinama ne tik liaudies kūryba, jos daina, bet ir pats šių vertybių kūrėjas – paprastas žmogus. Kalbinių svarstymų veikiamas tais pačiais 1706 m. liaudies kalbos naudojimo principą pasaulietinei literatūrai pritaikė Ezopo pasakėčių vertėjas iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą Jonas Šulcas (Johan Schultz, 1684–1710), taip pat evangelikų liuteronų kunigas („...zum Versuch nach dem Principio Lithvanicae lingvae littauisch vertiret...“). Dešimties pasakėčių vertimas yra pirmoji lietuviška grožinės literatūros knyga. Dainų skelbimo kalbos reikalams kontekste labai reikšminga, kad Pil. Ruigys „Ezopo pasakėčių“ lietuviškąjį vertimą pasveikino jame išspausdintu ironiškai parašytu entuziastingu eilėraščiu „Šių lietuviškų pasakėčių vertėjui“, kuriuo labai išaukštinama lietuvių kalba: „Bičiuli mielas, tu vertimais šiais šlovingais / Parodei mums kalbos kalbos gimtos lobius tikrus. <...> O Lietuva! Šįkart tavo šventovės vargas / Sulaukė dėmesio kaip jau seniai

kada. / Aukščiausiasis telaimins mūsų bendrą darbą, / Ir šviesiai praregės varguolių šių tauta. <...> Tikrom grožybėm tu papuoši savo galvą, / Netinka vokiečių ir lenkų skarmalai. <...> Mes girdim skambesį šnekos dabar malonų, / Nors barškalių paikų aplink pekla gyva. / Tau kunigas kalbės, kaip motina kalbėjo, / Kaip Jėzus Kristus ir apaštalai visi, / Suprast pamokslus tu labai menkai galėjai, / Nes vokiečių kalba nelyg giria tamsi“⁴.

***

Vienas ištikinusių M. Mėrlino šalininkų žinomojoje XVIII a. pradžios kalbinėje diskusijoje dėl lietuviškų raštų kalbos grynumo pasirodė Pil. Ruigys. M. Mėrlinas ir tiesiogiai paskatino Pil. Ruigį gilintis į lietuvių kalbą, jos sudėtį, ryšius su kitomis kalbomis. Kas gi buvo tas Pil. Ruigys, ką jis padarė, kodėl jį minime?

Pilypas Ruigys (Ruhig, 1675 03 31 – 1749 04 06) gimė Stalupėnų aps. (dabar Nesterovas). Nuo 1708 m. ligi mirties buvo netoli Gumbinės esančio Valtarkiemio (dabar Olchovatka) evangelikų liuteronų kunigas. Turėjo tris sūnus, kurių vyriausiasis Povilas Frydrichas, tėvo paveiktas, taip pat tyrinėjo lietuvių kalbą, ėjo Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos seminaro docento pareigas.

Dainų publikatoriaus senelis, tėvas ir jis pats save, nors pavardę ir suvokietino, vadino prūsu. Pil. Ruigio tėvas, taip pat Pilypas, gimė Klaipėdoje, ten ir išmoko lietuviškai. Pagal gimimo vietą save vadino „Memela Prusus“. 1674 m. tapo evangelikų liuteronų kunigu Katinavoje (dabar Zaviety) apie 18 km nuo Gumbinės. Ten ir gimė dainų skelbėjas. Pil. Ruigys jaunesnysis, augdamas tarp lietuvių Katinavoje, gerai išmoko lietuviškai, palinko tyrinėti kalbą. 1692 m. Karaliaučiaus universitete Pil. Ruigys įsirašė kaip „Cattenavia Prusus“, nes Katinavoje buvo gimęs. Vėliau, tęsdamas giminės tradiciją, tapo žymiu lietuvių kilmės ir jų kalbos tyrinėtoju, taip pat dainų skelbėju, neišdildomai įėjusiu į mūsų kultūros istoriją.

Pil. Ruigys paliko kelis kalbinius 1747 m. viena knyga paskelbtus darbus, gynusius ir turtinusius lietuvių kalbą. Jų svarbą rodo ir tai, kad jais naudojosi kiti tyrinėtojai, pvz., vokiečių istorikas Augustas Gothilfas Krauzė (Krause, 1787–1855) savo veikale „Lietuva ir jos gyventojai“ („Litauen und dessen Bewohner“, 1834), Ksaveras Bogušas (1746–1820) studijoje „Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę“ („O początkach narodu i języka litewskiego“, 1808) ir kt.⁵ Be „Tyrinėjimo“, Pil. Ruigys yra dar palikęs „Lietuvių – vokiečių ir vokiečių – lietuvių kalbų žodyną“ (1747), į kurį įdėjo posakių iš gyvosios šnekos, su kitais parengęs „Naująjį Testamentą“ (1727), 11 verstinių ir 1 originalios giesmės giesmyną (1732), „Bibliją“ (1735). Lietuvių kalbą Pil. Ruigys labai vertino, laikė ją panašia į graikų, o tai yra aukščiausias jos įvertinimas. Savo teiginiams pagrįsti sugretino apie 400 abiejų kalbų žodžių. Šių kalbų panašumo priežastis, anot jo, galėjusi būti graikų karo žygiai nuo „Juodosios jūros į Rusiją ir Didžiąją Lietuvą arba tada, kai heruliai ir gotai nukariavę graikiškai ir lotyniškai kalbančias tautas, arba iš tų abiejų tautų kolonijų, arba kai belaisviai grįždavo į tėvynę... <...> Reikia čia pažymėti, kad daugeliui savo žodžių lietuvių kalba artimesnė graikų kalbai už lenkų, vokiečių ir net lotynų

kalbas, kaip matyti iš aukščiau pateiktų pavyzdžių. <...> Galime keltų kalbą laikyti sena kalba, tačiau nūdienė vokiečių kalba negali taip kildinti savęs iš senosios graikų kalbos kaip lietuvių⁶. Lietuvių kalbą su graikų lygino ne tik Pil. Ruigys. Taip elgėsi vokiečių filosofas bei literatas Danielis Jenišas (Jenisch, 1762–1804), teisingai manęs, jog „kiekvienoje kalboje atsispindi ja kalbančių žmonių vidiniai išgyvenimai, jų galvosena“⁷.

Slavų kalbų giminystę su lietuvių kalba Pil. Ruigys paremia daugiau lenkų negu rusų kalbos duomenimis, nes pastaroji tesanti tik „slavų kalbos dialektas“. Lenkų kalbą laiko artima lietuvių ir tai patvirtina 101 žodžio lyginimu.

Lietuvių kalbos savybėms parodyti Pil. Ruigys panaudojo tautosaką. Išspausdino 14 patarlių bei priešodžių, 11 mįslių, 100 posakių.

Folkloristikos istoriografijoje reikšmingiausią vietą užima dainų publikacijos. Tai neturi mūsų gluminti. Žinome, kad dar gerokai prieš XVIII a. liaudies daina garsino lietuvių tautos žodžio meną, buvo priinama ir sava neraštingam suvargusiam valstiečiui baudžiauninkui, nors konkrečios sukauptos medžiagos didesnio kiekio ir neturėjome. Religiniai giesmynai juk iš esmės skiriasi nuo žodžiu gyvuojančių dalykų. O pasaulietinės poezijos nebuvo. Kokių nors rankraštinių rinkinelių taip pat neužfiksuota. Jų ir būti negalėjo, nes žmonės buvo beraščiai, o dvarininkiškoje visuomenėje vyravo lenkų kalba ir niekinamas požiūris į beteisį baudžiauninką.

Norėdamas parodyti lietuvių kalbos savitumus, o ne meninių dainų grožį („Nederėtų man čia tokie niekai dėti, jei nebūtų žinoma, jog daug idiominių kalbos savybių galima pažinti iš šitokių odžių ir iš lietuvių moterų mažai tesueinančių su vokiečiais“) Pil. Ruigys 1745 m. Karaliaučiuje Johano Heinricho Hartungo (1699–1756) spaustuvėje, įkurtoje 1734 m., išleido „Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimą“. Jame lietuvių ir vokiečių kalbomis jis paskelbė 3 lietuvių liaudies dainas. Pirma įdėta daina „Duktė palydėjo savo mylimąjį“ („Anksti rytą rytužį“). Antra išspausdinta „Tai, kuri nemo-ka plonai verpti“ („Aš turėjau žirgužėlį“). Trečia daina yra „Ištekančios dukters atsisveikinimas“ („Aš atsisakiau savo močiutei“).

Iš kur šias dainas Pil. Ruigys paėmė? Pasak L. G. Rėzos, „Ruigys 1698 m. yra buvęs Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tad atrodo labai patikėtina, jog tas tris dainas ten bus ir užrašęs“⁸. Betgi toks tvirtinimas daugiau niekuo nepagrįstas ir vargu ar teisingas, juo labiau kad randame užuominų Pil. Ruigį 1695–1696 m. lankiusį Kaune.

Į vokiečių kalbą išverstas – vadinasi, lietuviškai nemokantiems priimamas – dainas Pil. Ruigys tuo išvedė į Europos platumas, parodė, kokia unikali yra lietuvių tautosaka. Jo publikacijos atspindi nors ir labai kuklų to meto dainuojamosios mūsų tautosakos vaizdą, leidžia teigti, jog dainų esama daug („Lietuvių kalbos grožį geriausiai liudija paprastų mergaičių sukurtos visokiausioms progoms Dainos arba odės...“) ir kad jų turinyje vyrauja išpūdingiausieji liaudies buities momentai. Dainos taip pat perteikia ir išskirtinį lietuvių kalbos skambumą. Tokius dalykus pabrėžė Aleksandras Gvaninis (1534–1614), Motiejus Strijkovskis (1547–1593), Teodoras Lepneris (1633–1691), Erhardas Vagneris (XVII a.) ir kt., patvirtino J. V. Gėtė (1749–1832), J. G. Herderis (1744–1803), G. E. Lesingas (1729–1781) ir kt.

Koks tolesnis Pil. Ruigio „Tyrinėjimo“ dainų likimas? Kokios tai dainos?

„Naujosios vokiečių literatūros tėvas“ G. E. Lesingas, kuris, anot J. G. Herderio, nemėgo „atstumiančių pagyrų“ ir be pagrindo jų nedalijo kitiems, vadinamajame trisdešimt trečiajame (kai kuriuose raštų leidimuose – dvidešimt pirmajame) savo „Literatūriniame laiške“ 1759 m. paskelbė dvi iš Pil. Ruigio imtas dainas: „Anksti rytą rytužį“ ir „Aš atsisakiau savo močiutei“. Ta proga jis parašė: „Jūs iš to taip pat galite patirti, jog kiekviename žemės kampelyje atsiranda dainių ir kad kilnūs nusiteikimai nėra tik apsišvietusių tautų privalumas. Ne per seniausiai aš varčiau *Ruigio „Lietuvių kalbos žodyną“* ir atsitiktinių svarstymų apie šią kalbą pabaigoje užtikau jai priklausančią retenybę, kuri mane be galo nudžiugino. Keletą lietuviškų dainų arba dainelių, būtent kaip jas dainuoja paprastos merginos. Koks nuoširdus sąmoningumas! Koks patiklus paprastumas!“ Lietuvių liaudies dainų meninio grožio neužgožė tai, kad G. E. Lesingas minėtame literatūriniame laiške dainas persispausdino ne eilėmis, bet proza.

Apie Pil. Ruigio dainas kalbant, prisimintinas vokiečių rašytojas bei „filosofijos Gėtė“ J. G. Herderis, kurio pažiūros į paprastą pirmykštį žmogų kaip tikrojo meno saugotoją sutapo su Pil. Ruigio samprotavimais⁹.

J. G. Herderis 1778 – 1779 m. Leipcige išleido įvairių tautų dainų dviejų tomų rinkinį „Tautų dainos“ („Volkslieder“¹⁰). Po jo mirties 1807 m. buvo paskelbtas antras rinkinio leidimas pavadinimu „Tautų balsai dainose“ („Stimmen der Völker in Liedern“), kuriuo jis ir įėjo į istoriją. Rinkinyje įdėtos 8 lietuvių liaudies dainos: pirmajame tome 7, o antrajame – viena, paimta būtent iš Pil. Ruigio.

Kaip atrodo Pil. Ruigio dainos, pažvelgus į jas iš arti? Jaunimo bei meilės daina „Anksti rytą rytužį“ keliais šimtais variantų užrašyta visoje Lietuvoje ne tik mergelės, bet ir bernelio šakomis. Ji pateko į K. Bogušio, L. G. Rėzos, S. Daukanto, G. H. Neselmano, A. ir J. Juškų, Ch. Barčo, V. Kudirkos, J. Basanavičiaus, E. Volterio, A. Niemio, V. Krėvės, S. Šimkaus, B. Sruogos, J. Čiurlionytės ir kt. leidinius¹¹. Nelabai populiaru yra audimo daina „Aš turėjau žirgelį“. Lietuvių liaudies dainų katalogo tipe „Kai aš augau pas tėvelį“ jos sužymėta ne ką daugiau kaip 10 variantų¹². Iš Pil. Ruigio „Tyrinėjimo“ ją persispausdino L. G. Rėza, G. H. Neselmanas, M. Biržiška.

Visas tris Pil. Ruigio dainas į savo rinkinį įtraukė L. G. Rėza. Pro jas tylomis nepraejo fenomenalusis Juzefas Ignacas Kraševskis (1812 – 1887) savo „Lietuvoje“ („Litwa“, 1847 – 1850). Anglų kalba („The Daina“) 1935 m. paskelbė 1885 m. Vilniuje gimęs žydų rašytojas Urijus Kacelenbogenas.

Garbingiausio likimo sulaukė vestuvinė mergvakario daina „Aš atsisakiau savo močiutei“. G. E. Lesingas citavo ją savo „literatūriniame laiške“. J. G. Herderis 1773 m. rengėsi įdėti ją į „Senąsias tautų dainas“ („Alte Volkslieder“), tačiau išspausdino tik 1779 m. antrosios „Tautų balsai dainose“ knygos antroje dalyje antrašte „Nuotakos daina“ („Brautlied“). L. G. Rėza ją paskelbė savo „Dainose...“ Nuo XIX a. ji naudota ne viename rinkinyje ar tyrinėjime. Be to, ji palyginti visai neseniai dar užrašyta.

J. V. Gėtė 1782 m. eilėmis parašė nedidelę muzikinę dramą („Singspiel“) „Žvejė“ („Die Fischerin“). Joje veikėja, ištekėti besirengianti Dorotėja, dainuoja ariją „Aš atsisakiau savo močiutei“. J. V. Gėtė į savo kūrinį lietuvių liaudies dainą įdėjo dėl to, kad ji jam buvo padariusi didelį įspūdį. Apie tai

pasakoja garsus rašytojas Johanas Peteris Ekermanas (1792–1854) knygoje „Pokalbiai su Gėte paskutiniaisiais jo gyvenimo metais“ („Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens“). 1827 m. didžiajam poetui Eberveinų šeima surengė muzikos vakarą. Dainininkė Henrieta Ebervein (1790–1849) padainavo kelias dainas iš „Žvejės“, sukomponuotas kompozitoriaus Makso Eberveino (1775–1831). Apie tai J. P. Ekermanas rašo: „Girių karalius“ visiems be išimties patiko, o po arijos „Aš atsisakiau gerajai močiutei“ klausytojai sutartinai ėmė tvirtinti, jog muzika čia taip atitinka žodžius, kad kitokią negalima ir įsivaizduoti. Net Gėtė buvo ja labai patenkintas¹³. „Žvejės“ premjeroje netoli Veimaro ant vienos upės kranto 1782 m. liepą vaidinęs pats Gėtė¹⁴.

Dar prieš 1708 m. Pil. Ruigys buvo parašęs lietuvių kalbos „Tyrinėjimą“ lotynų kalba. 1975 m. Londone surastas lotyniškasis „Tyrinėjimo“ rankraščio 1735 m. variantas, graikišku tyrinėjimo vardu *meletema* vadinamas. Iš šio varianto su kai kuriais patikslinimais ir išverstas vokiškasis „Tyrinėjimas“¹⁵.

Lotyniškame ir vokiškame „Tyrinėjimo“ variantuose yra ne tos pačios mūsų liaudies dainos. „Meletemoje“ nėra dainos „Anksti rytą rytužį“, bet užtat įdėta gedulinga („lugubre“) daina „Šelmiai lenkai į krygę jojo“¹⁶. Tai karinė-istorinė labai paplitusi „Visi bajorai į Rygą jojo“ tipo daina¹⁷. Taigi dabar turime kalbėti ne apie tris, bet apie keturias Pil. Ruigio paskelbtas lietuvių liaudies dainas. Pil. Ruigio publikacijos pagausėjimas viena daina, turint galvoje pirmąjį XVIII a. pusę, nėra bereikšmis faktas mūsų tautos kultūros istorijoje. Jau bemaž prieš 300 metų Pil. Ruigys lietuvių dainą išvedė į Europą.

¹ *Jonynas Amb.* Lietuvių folkloras M. Strijkovskio „Kronikoje“ // Literatūra ir kalba. – V., 1974. – T. 13. – P. 239–276.

² *Jonynas Amb.* Liudvikas Rėza tautosakininkas. – V., 1989. – P. 56–60.

³ *Herders Werke.* Zweiter Band, 1978. P. 230.

⁴ *Ruigys Pil.* Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas. – V., 1986. – P. 373. Vertė H. Bakanas.

⁵ Išsamiau apie Pil. Ruigį ir jo kalbinius darbus žr.: *Mažulis V.* Pilypas Ruigys // *Ruigys Pil.* Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas. – V., 1986. – P. 5–18.

⁶ *Ruigys Pil.* Min. veik. – P. 136, 149.

⁷ Plg. *Rickevičiūtė K.* Kanto pažiūros į lietuvių kalbą ir kultūrą // *Problemos.* – 1968. – Nr. 1. – P. 62.

⁸ *Rėza L.* Lietuvių liaudies dainos. – 1958. T. 1. – P. 357–358.

⁹ Plg. *Herder J. G.* Stimmen der Volker in Liedern. – Leipzig, 1978. – S. 209–210; *Ruigys P.* Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas. – P. 92–93, 154.

¹⁰ Apie J. G. Herderį, jo rinkinį ir jame paskelbtas lietuvių liaudies dainas smulkiau žr.: *Jonynas Amb.* Lietuvių folkloristika iki XIX a. – P. 251–276; *Jonynas Amb.* Lietuvių dainų balsas Europoje // *Lietuvos aidas.* – 1994. Rugp. 25.

¹¹ Plg. *Mažulienė E.* Lietuvių liaudies dainų katalogas : Jaunimo dainos. Meilės dainos. – P. 105–108, M. 115.

¹² *Misevičienė V.* Lietuvių liaudies dainų katalogas : Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos. – P. 209–210. D. 1424).

¹³ Ekerman I. P. Razgovory s Gete v poslednie gody ego žizni. — M., 1984. — P. 195.

¹⁴ Plg. *Stepanauskas L.* Radiniai natų lentynoje // Literatūra ir menas. — 1980. Rugs. 23; *Jonynas Amb.* Lietuvių folkloristika iki XIX a. — P. 273–276.

¹⁵ Žr.: *Vilnonytė V.* Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir savybių tyrinėjimo lotyniškasis rankraštis // Literatūra ir menas. 1977. Saus. 15; *Varnelis K.* Kaip buvo įsigytas Pil. Ruigio „Meletemos“ rankraštis // Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas. — P. 397–404; *Jurgutis V.* Lietuvių kalbos meletem // Ten pat. — P. 452–454.

¹⁶ Šią dainą žr.: *Ruigys Pil.* Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas. — P. 309; *Jonynas Amb.* Lietuvių folkloristika iki XIX a. P. 246–247.

¹⁷ Plg. *Kazlauskienė B. V., Jokimaitienė P.* Lietuvių liaudies dainų katalogas : Istorinės-socialinės dainos. — P. 102–114, K 320.

PILYPAS RUIGYS' SONGS

AMBRAZIEJUS JONYNAS

Summary

The article attempts to find the link between Pilypas Ruigys (1675- 1749), the first propagator of Lithuanian folk songs, and other changes in an ideological-social thought of some different parts of his epoch with reference to the oral creation of common people. The motives which had encouraged him to publish folk songs, proverbs, sayings, riddles etc. and which happen to have been closely related to the development of the European cultural life conditions and circumstances are also discussed in the article.